

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови

Павлюк Н. П.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти
філологічного факультету
РДГУ

Дніпро
«Середняк Т.К.»
2025

УДК 811.161.2(07)(072)

П 12

*Рекомендовано до друку
на засіданні навчально-методичної комісії філологічного факультету РДГУ
(протокол № 4 від 11 березня 2025 р.)*

Рецензенти:

Вітюк Валентина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Кучма Тетяна Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Розробник:

Павлюк Наталія Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.

Павлюк Н. П. Методика навчання української мови : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти філологічного факультету РДГУ. Дніпро: Середняк Т.К., 2025, 271 с.

ISBN 978-617-8540-86-9 ел. книга.

У посібнику вміщено запитання і завдання для опрацювання здобувачами філологічного факультету курсу «Методика навчання української мови», подається методичне орієнтування, рекомендована література, пропонуються практичні завдання, проблемні питання, матеріали до вивчення у вигляді таблиць і схем.

Для здобувачів-філологів вищих педагогічних навчальних закладів. Водночас посібник може бути корисним для молодих учителів-словесників.

©Павлюк Н. П., 2025 рік
©РДГУ, 2025 рік

ПЕРЕДМОВА

Методика викладання української мови як наука досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння української мови, визначає і вмотивовує засоби передачі знань учням.

Методика викладання української мови прагне віднайти шляхи найбільш результативного навчання, зокрема визначати мету викладання мови, обґрунтувати принципи навчання з урахуванням закономірностей засвоєння фонетики, лексики, граматики, правопису і т. ін., вмотивувати найефективніші методи й прийоми навчання, учить виявляти недоліки у викладанні й долати їх.

Методика викладання української мови як навчальна дисципліна знайомить із метою та завданнями вивчення мови в школі, із закономірностями засвоєння мови як системи, із методичними засобами навчання мови, допомагає критично оцінювати методичну спадщину минулого, узагальнювати передовий досвід сучасної школи. Методична теорія допомагає вибирати засоби навчання, віддаючи перевагу найефективнішим, тим самим застерігаючи від помилок у доборі дидактичного матеріалу та використанні методів і прийомів навчання, в організації навчального процесу.

Основні завдання дисципліни:

- підготовка майбутніх учителів до педагогічної діяльності в умовах реформування сучасної школи, реалізації концепцій мовної освіти в Україні;
- формування в майбутніх учителів національно свідомого ставлення до української мови як рідної і державної, розуміння її значення як предмета шкільного навчання та засобу вивчення інших предметів;
- забезпечення засвоєння здобувачами системи теоретичних знань і професійних умінь, які допоможуть їм формувати в учнів мовну та мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України;
- навчити співвідносити теоретичні знання з практичними

потребами сучасної школи, втілювати нові методичні ідеї в практику вивчення предмета, застосовувати педагогічні інновації;

- розвиток у здобувачів пізнавальних інтересів, прагнення, до вдосконалення своєї професійної підготовки, уміння працювати з навчально-методичною літературою;

- формування в майбутніх учителів-словесників дослідницьких навичок, розвитку вміння здійснювати самостійні наукові пошуки й експериментальні дослідження;

- формування у здобувачів професійно-методичних умінь.

Здобувачі повинні знати:

- предмет і завдання методики в аспекті сучасної національної школи; місце і значення предмета «Українська мова» серед інших навчальних дисциплін у середній школі;

- основні етапи формування методики викладання української мови як наукової дисципліни;

- базові поняття методики викладання української мови;

- зміст і принципи побудови програм з української мови;

- особливості підручників та навчальних посібників з української мови;

- методи та прийоми викладання української мови;

- особливості планування роботи з української мови; види планування; норми оцінювання письмових робіт учнів;

- типи уроків з української мови;

- методика викладання окремих розділів мови; проведення позакласної та факультативної роботи;

- основні напрями у розвитку сучасної методичної думки.

Здобувачі повинні вміти:

- складати календарний, тематичний та поурочний плани роботи вчителя української мови;

- розробляти конспекти уроків різних типів;

- визначати методи й прийоми навчання на уроках різних типів;
- перевіряти та оцінювати різні види учнівських письмових робіт;
- проводити позакласну роботу й факультативні заняття з української мови;
- здійснювати інтегроване навчання;
- готувати й проводити нестандартні уроки;
- аналізувати уроки колег;
- оцінювати усні та письмові відповіді учнів;
- працювати з підручниками, словниками, навчальними посібниками та методичною літературою.

ЗМІСТ

Передмова.....	3–5
Програма навчальної дисципліни.....	7–9
Практичне заняття № 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна.....	10–16
Практичне заняття № 2 Роль української мови в реалізації концепції національної освіти в Україні.....	17–31
Практичне заняття № 3 Зміст і організація навчання української мови в школах нового типу.....	32–47
Практичне заняття № 4–5. Методи і прийоми навчання української мови.....	48–74
Практичне заняття № 6–7. Сучасний урок української мови.....	75–97
Лабораторне заняття №1. Спостереження та аналіз уроку вчителя-словесника.....	98–108
Лабораторне заняття №2. Сучасний урок української мови....	109–110
Практичне заняття № 8. Особливості засвоєння лінгвістичної теорії.....	111–146
Практичне заняття № 9. Словникова робота на уроках.....	147–156
Практичне заняття № 10. Робота над розвитком мовлення....	157–172
Практичне заняття № 11. Основні напрями роботи зі стилістики.....	173–188
Практичне заняття № 12. Позакласна робота з української мови.....	189–201
Практичне заняття № 13. Удосконалення знань, умінь і навичок з мови у старших класах.....	202–210
Практичне заняття № 14. Професійна підготовка здобувачів-філологів до роботи в школі.....	211–217
Лабораторне заняття № 1. Методика вивчення словотвору (комбінований урок).....	218–221
Лабораторне заняття № 2. Методика вивчення частин мови (урок закріплення знань, умінь і навичок).....	222–224
Додатки.....	225–255
Список літератури	256–269

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Загальні питання методики навчання української мови

Тема 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна

Предмет і завдання методики викладання української мови. Наукові основи і джерела розвитку методики викладання української мови. Зв'язок методики викладання української мови з суміжними дисциплінами. Зміст і побудова курсу методики викладання української мови.

Тема 2. Роль української мови в реалізації концепції національної освіти в Україні

Рідна мова – основа інтелектуального й духовного розвитку особистості. Лінгвістичні основи навчання української мови. Основні аспекти навчання української мови. Комунікативне спрямування в навчанні мови. Закономірності навчання української мови. Дидактичні основи навчання мови. Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Змістовий модуль 2. Технології навчання української мови

Тема 3. Зміст і організація навчання української мови в школах нового типу

Зміст і принципи побудови курсу «Рідна мова». Основні етапи вивчення української мови. Варіативність структури і змісту курсу «Рідна мова» в 5–9 і в 10–12 класах. Поглиблений курс мови. Факультативні та спеціальні курси української мови. Особливості уроку української мови. Інклюзивна освіта.

Тема 4. Методи і прийоми навчання української мови

Суть методів і прийомів навчання, їх визначення. Класифікація

методів навчання. Характеристика методів навчання української мови. Засоби навчання мови. Проблемний підхід до визначення системи методів і прийомів навчання мови. Технології навчання.

Тема 5. Сучасний урок української мови

Викладання української мови на рівні вимог сучасності. З'ясування поняття сучасний урок. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній середній школі. Самоаналіз уроку мови. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5 – 12 класів з української мови. Типи уроків української мови. Особливості технології уроків української мови.

Змістовий модуль 3. Методика вивчення основних розділів шкільного курсу української мови

Тема 6. Особливості засвоєння лінгвістичної теорії

Спадкоємність і перспективність у засвоєнні фонетики й графіки. Особливості засвоєння лексики. Особливості засвоєння фразеології. Основні поняття граматики. Особливості вивчення морфології. Особливості вивчення синтаксису. Навчання орфографії та пунктуації.

Тема 7. Словникова робота на уроках

Лінгводидактичні основи української мови. Зміст і форми словникової роботи. Робота над лексичними помилками. Словникові вправи.

Змістовий модуль 4. Методика роботи над усним висловлюванням

Тема 8. Робота над розвитком мовленням

Основні напрями і принципи роботи над розвитком мовленням. Робота над текстом. Методика роботи над усним і писемним висловлюванням. Перекази. Учнівські твори. Шляхи попередження мовних і мовленнєвих помилок.

Тема 9. Основні напрями роботи зі стилістики

Лінгвістичні основи методики стилістики. Функційно-стилістичне спрямування у вивченні мовних явищ. Опрацювання стилів мовлення в 5–7 класах. Стилiстичнi вмiння. Робота над мовою художнiх творiв.

Змістовий модуль 5. Мовленнєва підготовка учнів

Тема 10. Позакласна робота з рідної мови

Роль і місце позакласної роботи з рідної мови у старших класах. Зміст позакласної роботи. Система позакласної роботи.

Тема 11. Удосконалення знань, умінь і навичок з мови у старших класах

Основні форми занять з мови у старших класах. Особливості уроків з рідної мови в 10–12 класах.

Тема 12. Професійна підготовка здобувачів-філологів до роботи в школі

Проблема вдосконалення змісту курсу «Методика викладання української мови». Методична робота вчителя-словесника. Формування у майбутніх вчителів творчого, самостійного мислення на практичних заняттях спецкурсу. Шляхи й засоби підвищення кваліфікації вчителів. Роль навчальних кабінетів в організації навчально-методичної та навчально-виховної роботи, у проведенні позакласної роботи та факультативних занять.

ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Практичне заняття № 1

ТЕМА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НАУКА І
НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

План

1. Предмет і завдання методики викладання української мови.
2. Наукові основи й джерела розвитку методики викладання української мови.
3. Зв'язок методики викладання української мови з суміжними дисциплінами.
4. Зміст і побудова курсу методики викладання української мови.

Рекомендована література:

1. Голуб Н. Б. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 107–118.
2. 4. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова. 5-6 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: [55https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf)
3. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkolaprodovzhitsya-u-5-9-klasah>
4. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навч.-метод. посібн. для студентів українського

відділення філологічного факультету. Львів, 2018. 202 с.

5. Кучеренко І. А., Пентиліук М. І. Теорія і технологія сучасного уроку української мови : навч.-метод. посіб. / МОН України, Херсонський державний університет. Херсон : Айлант, 2022. 352 с. 7.

6. Кучерук О. Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі. *Українська мова і література в школах*. 2016. № 5. С. 62.

7. Рудюк Т. В. Методика навчання української мови : навч.-метод. посібн. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 85 с.

Методичні рекомендації

Готуючись до практичного заняття, необхідно опрацювати рекомендовану літературу, осмислити процеси, що відбуваються в мовній освіті в Україні та чітко визначити в них своє місце.

Важливо під час опрацювання матеріалу зрозуміти, чому мовленнєву діяльність покладено в основу навчання української мови, які психічні процеси відбуваються під час засвоєння мови і як діють механізми породження мовлення. Особливої уваги потребують такі питання, як мотиви навчальної діяльності та формування мовних і мовленнєвих умінь, що забезпечують відповідні компетенції учнів – мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну. Рекомендовано звернути увагу на предмет і завдання методики викладання української мови. Значення методики для викладання української мови в школі. Зв'язок методики викладання української мови з суміжними дисциплінами: мовознавством, педагогікою і психологією. Системний підхід до явищ мови та відтворення його в методиці. Наукові основи й джерела розвитку методики викладання української мови. Методи наукового дослідження. Зміст і побудова курсу методики викладання української мови. Короткий огляд розвитку методики викладання української мови.

Опорний матеріал до теми

Методика навчання української мови – наука про загальні закономірності навчання учнів української (державної) мови (засвоєння ними знань про мову, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок); забезпечує технологію застосування принципів, методів, прийомів і засобів навчання залежно від дидактичної мети й завдань, характеру матеріалу, етапу навчання та інтелектуально-мовного розвитку учнів.

Мета дисципліни – озброїти майбутнього вчителя української мови не тільки теорією цієї науки, а й найефективнішими формами організації навчального процесу, найдоцільнішими методами та прийомами навчання учнів на сучасному етапі розвитку загальноосвітніх закладів.

Об'єктом методики є процес навчання української мови в різних закладах освіти, а *предметом* – професійна підготовка сучасного вчителя-філолога до роботи в середніх освітніх закладах України. У поняття навчання входить:

- 1) зміст мовної освіти, мовний і мовленнєвий матеріал, що повинні засвоїтися учнями;
- 2) діяльність учителя з добору матеріалу й організації його вивчення, робота з розвитку мовлення учнів, виявлення їхніх знань, умінь і навичок;
- 3) діяльність учнів із засвоєння знань, творчого їх застосування, формування комунікативних умінь і навичок.

Зміст мовної освіти містить відомості про мову, мовлення, мовленнєву діяльність і представлений змістовими лініями шкільної програми.

Діяльність учителя й учнів у методиці розглядається як взаємодія, співпраця із збереженням провідної ролі вчителя в навчально-виховному процесі. Така спільна діяльність учителя й учнів спрямована на формування особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, творчих здібностей і морально-етичних якостей.

Головні завдання методики

Завдання	Розуміння соціальної ролі мови, її функцій, мовленнєвої діяльності та її компонентів у житті окремої людини і суспільства в цілому
	Визначення цілей, специфіки, змісту й обсягу курсу української мови в різних типах навчальних закладів і на різних етапах мовної освіти
	Реалізація світоглядних функцій української мови, вплив на формування національно-мовної особистості
	Засвоєння мінімуму мовних і мовленнєвих понять, рівнів і закономірностей функціонування мови
	Вивчення й опис найбільш раціональних, оптимальних та ефективних методів, прийомів і засобів навчання залежно від змісту матеріалу, індивідуальних особливостей учнів, рівня їх мовної і мовленнєвої компетенції
	Забезпечення належної культури мовлення учнів, розвитку комунікативних умінь і навичок

Предмет методики – це процес навчання української мови, що охоплює:

- 1) **зміст навчання**, мовний матеріал, що вивчається, мовні вміння, які повинні бути засвоєні;
- 2) **діяльність учителя**, його роль в організації навчання, доборі й подачі матеріалу, формуванні мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів;
- 3) **діяльність учнів**, спрямована на засвоєння знань, формування мовної, мовленнєвої і комунікативної компетенції, розвиток творчих здібностей.

Методика поділяється на **загальну** (лінгводидактика) та **часткову** (конкретну – методика фонетики, граматики тощо). **Загальна** розглядає теоретичні основи методики; загальні закономірності засвоєння мови. **Часткова** – шляхи і способи реалізації змістових ліній шкільних програм з української мови; досліджує особливості вивчення її розділів.

Термін «лінгводидактика» в 70-х рр. минулого століття було введено на означення теоретичних основ методики, у яких розглядають загальні закономірності навчання мови.

Лінгводидактика – функціональна частина методики, що досліджує закономірності засвоєння мови, розв'язує питання змісту курсу на основі лінгвістичних досліджень, вивчає труднощі засвоєння матеріалу та їх причини, визначає принципи і методи навчання, шляхи й засоби формування комунікативної компетенції.

Методика української мови ґрунтується на **наукових засадах**, тобто на особливих правилах взаємодії вчителя й учнів під час навчання, які поділяються на: **загальнодидактичні** (науковість, системність, наступність, перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, доступність, міжпредметні зв'язки) та **специфічні** (взаємозв'язок у навчанні споріднених і неспоріднених мов, зв'язок у вивченні розділів курсу, комунікативно-діяльнісний підхід, функційно-стилістичне спрямування).

Джерела розвитку методики

1. Постанови уряду, Міністерства освіти і науки України про школу.
2. Передовий досвід української та зарубіжної шкіл.
3. Використання методичної спадщини минулого.
4. Дані наукових досліджень із методики навчання української

мови. Методи наукового дослідження

1. Педагогічний експеримент (метод анкет, індивідуальної бесіди, лінгвістичний аналіз мовного матеріалу).
2. Вивчення літератури з методики мови і суміжних дисциплін.
3. Вивчення документів із актуальних питань освіти та національного виховання.
4. Вивчення й аналіз передового педагогічного досвіду.

Історія розвитку методики охоплює

1. Історію світової педагогіки й дидактики.
2. Історію вітчизняної методики.
3. Історію розвитку методики навчання української мови як навчальної дисципліни.

Методика української мови розвивається на стику багатьох наук.

Вона тісно пов'язана з педагогікою, мовознавством, психологією та логікою. Зв'язок з мовознавством зумовлений самою специфікою методичної науки: від змісту лінгвістичного матеріалу залежить вибір методів, прийомів і засобів навчання. Опора на дані психології, психолінгвістики дозволяє враховувати вікові особливості учнів, рівень розвитку їх мислення, мовленнєвих здібностей, удосконалювати форми мовленнєвої діяльності, виховувати мовну особистість.

Зв'язок методики мови з іншими науками проявляється на різних етапах мовної освіти, у реалізації аспектів і закономірностей, що виражаються в навчально-виховному процесі.

Методика навчання української мови володіє значним запасом теоретичних знань, нагромадила значний досвід, однак процес її розвитку, удосконалення як самостійної науки потребує подальшої роботи й пошуків як учених-лінгводидактів, так і вчителів-практиків. Реформування шкільної освіти взагалі і мовної зокрема викликало появу нових термінів, що потребують уточнення й осмислення, нових технологій навчання тощо. Рекомендовані системи навчання мови не завжди одержують достатнє наукове обґрунтування: вони часто ґрунтуються на практичному досвіді й здоровому глузді. І це не випадково. Адже розвивається методика як наука на базі передового досвіду роботи вчителів та наукових пошуків і теоретичних узагальнень учених-методистів.

Методика як наука і навчальна дисципліна забезпечує комплексну підготовку вчителя-словесника, що передбачає як теоретичний, так і практичний компоненти.

Методика навчання мови тісно пов'язана з іншими науками: мовознавство, соціолінгвістика, педагогіка, етнопедагогіка, психологія, психолінгвістика, література, історія, філософія, етика, естетика, генетика, анатомія та фізіологія, шкільна гігієна та ін.

БЛОК САМОКОНТРОЛЮ

1. Які завдання вирішує методика як наука?
2. Що є предметом методики?
3. Що спільного в поняттях «методика мови» та «лінгводидактика» і чим вони відрізняються?
4. У чому виявляються зв'язки методики з іншими науками і як це довести?
5. Які методи наукового дослідження використовує методика навчання української мови?
6. Що складає основи методичної підготовки вчителя-словесника?

Практичні завдання

1. Виписати для дидактичного матеріалу висловлювання вчених, письменників, громадських діячів про мову. Розказати про можливість використання їх у практиці роботи вчителя-мовника.
2. Підготувати повідомлення на тему «Перспективні дослідження у галузі лінгводидактики».
3. Написати есе «Спогади про свого вчителя української мови» (0,5 стор.).

Завдання для самостійної роботи

Поясніть, чому сучасна методика приділяє особливу увагу психологічному аспекту засвоєння учнями вступних тем.

Звіт за дослідницьку роботу: «Методика навчання української мови в персоналіях» (І. Огієнко О. Потебня, О. Мельничайко, В. Сухомлинський, О. Біляєв, Л. Мацько, М. Пентиліук, О. Горошкіна, Н. Голуб), зосередивши увагу на таких аспектах: коло наукових інтересів, основні навчально-методичні праці, втілення наукових ідей в освітній простір.

Автор:

Павлюк Наталія Петрівна

Назва:

Методика навчання української мови

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000, Дніпро, 18, а/с 1212

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру

видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №
4379 від 02.08.2012.

Ідентифікатор видавця в системі ISBN 8540

49000, Дніпро, 18, а/с 1212

тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00

E-mail: 7980400@gmail.com